

Na úvod konstatuji, že tento formulář považuji za důležitý a užitečný nástroj reflexe stavu a objektivních a subjektivních potřeb dítěte i stavu dalších zúčastněných stran.

Mám v terapii děti, které jsou návštěvami u biologického rodiče v různé míře ovlivněné nejen pozitivně, ale krátkodobě nebo dlouhodobě negativně. Domnívám se, že největší stres tyto kontakty způsobují dětem, které s biologickými rodiči sdílejí desorganizovanou vztahovou vazbu. Je známo, podíl dětí, které mají tento klinicky nejvýznamější typ vazby s rodiči je v náhradní péči významně vyšší, než kontrolních dětí. V této souvislosti je důležité si uvědomit, že tyto děti jsou psychickému, obvykle dysregulovanému, stresu vystaveny kdykoli a průběžně, tedy i mimo kontakt s biologickým rodičem. Traumatická zkušenost těchto dětí v těchto případech nevznikla v důsledku konkrétního (rozpoznaného anebo nerozpoznaného) aktu rodiče, ale je výsledkem emočních prožitků, které se v mozku (nejvíce v amygdale) kódují a organizují jako nevědomé implicitní vzpomínky. Tyto vzpomínky jsou pak odžívané (odehrávané) ve vztazích s jinými blízkými osobami. Nezřídka má tento stres formu posttraumatické stresové reakce, z které se časem může rozvinout Posttraumatická stresová porucha. Jedním ze tří hlavních projevů PTSD jsou stavy disociace spojené s poruchami myšlení a paměti. V důsledku vztahového traumatu se tyto děti mohou ve vztazích moho chovat jakoby byly „mimo realitu“, tedy nesoustředěně, chaoticky, ale i agresivně a impulzivně. Znovuprožívání traumatických vzpomínek, které se v případě vztahového traumatu děje mimo zjevnou kauzální souvislost, doprovází oslabení kontaktu s vnější, ale i s vnitřní realitou, tedy se skutečnými emocemi, které dítě ve vztahu prožívá.

U mnoha případů dětí s podobným chováním se v důsledku PTSD chybně diagnostikuje jako ADHD anebo Porucha autistického spektra. Odborníkům i pečovatelům o děti v NRP pak často uniká podstata problému a dává se přílišný důraz na vnější projevy a vyjídření dítěte. Ty jsou však často v rozporu s tím, co ve skutečnosti zažívá. Vidím to jako jednu z rizik posuzování kontaktů. Je důležité připomenout, že při vyhodnocování odpovědí v dotazníku a pohovorů s dítětem jsou jeho vědomý postoje ale i vnější popis kontaktu někdy odrazem jeho snahy reparovat „poškozený objekt“ pomocí idealizace a popření. Jako hlavní nástroj posuzování míry rizika kontaktů proto považuji především kontinuální vztah s dítětem s nezaújatou a dostatečně empatickou osobou, která umí dát jeho verbální projevy do kontextu s jeho vztahovou zkušeností. Z tohoto pohledu oceňuji zkoumání chování rodiče v sekci „rodič“ v dlouhodobém časovém horizontu, tedy včetně okolností jeho odebrání. Stejný význam přisuzuji zkoumání chování a postojů rodiče v posledním období, tedy aspoň poslední tři měsíce. Spíše než dotazy na aktuální průběh setkání, které mohou být ovlivněny deficitem pečovatelských dovedností rodiče, považuji za významnou jeho případnou nespolehlivost a nekonsistentnost. Ty podle mého názoru svědčí o charakteru emoční vazby a kvality vztahu více, než občasné výpadky v praktické péči anebo výchově. Z tohoto důvodu oceňuji, že se této oblasti dotazník věnuje jenom v omezeném rozsahu.

péči anebo výchově. Z tohoto důvodu oceňuji, že se této oblasti dotazník věnuje v omezeném rozsahu.

V sekci „dítě“ rovněž oceňuji mapování vztahu dítěte k rodiči i v delším časovém kontextu. Naopak, otázky týkající se přání a celkově vyjádření dítěte ohledně kontaktů bych nepovažoval za příliš průkazné, jelikož často podléhají aktuální náladě, vztahu dítěte k tazateli, formě a podmínkám dotazování, apod. Položky 30-37 jsou navíc těžko zjištěitelné, protože vyžadují pozorování, srovnávání a hodnocení, které nemůže probíhat spolehlivě, pokud se rozhodující části setkání zkoumající osoba přímo nezúčastní. Významněji o stavu dítěte v tomto ohledu vypovídají otázky týkající se jeho projevů a chování po kontaktu a před kontaktem, tedy položky 44-60.

Otázky v sekci „pečující“ jsou rovněž důležité, protože mohou sloužit jako detektor a indikátor vnější podpory náhradní rodině. Náhradní rodič ovlivňuje postoje a prožívání dítěte v kontaktu s biologickým rodičem zejména svými nevědomými postoji a emocemi. Z tohoto důvodu bych věnoval ještě zvláštní pozornost pečujícím z okruhu příbuzných osob. Příbuzenská náhradní péče se mi jeví jako zvlášť riziková zejména v případě otevřeně anebo latentně konfliktního vztahu pečujícího s biologickým rodičem. Otázka by mohla znít třeba:

Váš vztah s biologickým rodičem byste charakterizovali jako

příbuzenský/ konfliktní/ spolupracující/ nespolupracující/ odmítavý/ nepřátelský / blízký...

nepříbuzenský/ / konfliktní/ spolupracující/ nespolupracující/ odmítavý/ nepřátelský / blízký...

Na závěr bych chtěl říct, že identifikovat anebo dokoce měřit působení vztahového traumatu samozřejmě pomocí žádného dotazníku nejde, což zde nebylo ani cílem. Dotazník a manuál považuji za velmi důležitý nástroj přemýšlení a prevence rizik, které mohou být se setkáváním dětí s biologickými rodiči spojené.

MUDr. Peter Pöthe, 30.9.2018

Posudek oponenta

Autorky: Jana Kocourková a Ria Černá

Název posuzované práce: *Kontakt dětí v náhradní rodinné péči s biologickou rodinou*

Autorky vytvořily manuál pro pracovníky, kteří se v rámci své činnosti setkávají s problematikou kontaktu dětí, které nevyrůstají v biologické rodině se svými rodiči nebo i ostatními členy širší rodiny dítěte. Toto téma je v poslední době velmi aktuální a to především s ohledem na kladený důraz na práva dítěte, která jsou zakotvena v několika legislativních předpisech. Právo dítěte na kontakt se svou rodinou je ukotveno již v Úmluvě o právech dítěte, kde článek 9 uvádí: „... uznávají právo dítěte odděleného od jednoho nebo obou rodičů udržovat pravidelné osobní kontakty s oběma rodiči, ledaže by to bylo v rozporu se zájmy dítěte“.

Zpřetrhání kontaktu mezi rodiči a dítětem, i na krátkou dobu, může mít neodvratné a závažné následky pro další vývoj dítěte. Po novele zákona o sociálně-právní ochraně dětí vznikl velký tlak na pracovníky, kteří pracují s náhradními rodiči, aby udržovali kontakt s biologickou rodinou, snažili se přerušovaný vztah opět navázat nebo se alespoň snažit získat informace o kořenech dítěte nebo o dalších členech jeho širší rodiny. S touto „povinností“ se zvyšují nároky na schopnosti náhradních rodičů. Náhradní rodiče by měli s dítětem hovořit o jeho rodině, nebát se otevírat toto téma, zároveň reagovat na prosbu dítěte a pomoci mu v jeho přání kontaktovat rodiče či další členy rodiny. Bylo by ideální, aby dítě mělo k náhradním rodičům takovou důvěru, že se jim může svěřit se svými vzpomínkami, přáními a mnohdy i velkými fantaziemi většinou na vlastní mamku, tatku či sourozence. Náhradní rodič by měl umět s těmito fantaziemi pracovat a nijak je nebagatelizovat. V dnešní době je téma posuzování zájemců o náhradní rodičovství velmi diskutované a tím, že je na ně kladeno mnoho dalších schopností je až nemožné, aby každý zájemce disponoval všemi schopnostmi, které se od něho do budoucna budou vyžadovat.

Proto je třeba s náhradními rodiči na jednotlivých oblastech pracovat a vzdělávat je. Zároveň je však třeba, aby pracovníci, kteří mají být oporou náhradním rodičům v daných situacích, uměli s jednotlivými úskalími pracovat. K tomu je však zapotřebí získat určitou zralost, protože téma vlastní rodiny dítěte vyrůstajícího v náhradní rodině nebylo mnoho let řešeno a je tedy pro dnešní pracovníky v této oblasti velmi náročné naučit se nebo získat takové kompetence, aby byli schopni podpořit náhradní rodiče, děti a zároveň citlivě doprovázet biologické rodiče.

Některé neziskové organizace, které pracují s náhradními rodiči, se otázkou kontaktu dítěte s biologickými rodiči zabývalo a vytvořilo některé dostupné materiály, které někteří pracovníci využívají při své praxi. Je velmi potěšující, že v Pardubickém kraji by mohlo dojít k sjednocení praxe v oblasti kontaktu s biologickou rodinou a to díky vytvořenému elektronickému nástroji „Vyhodnocení rizik kontaktu“ (dále „Vyhodnocení“), který je návaznou součástí manuálu.

Vytvořený manuál má 5 částí, z nichž druhá a třetí část je z mého pohledu nejvýznamnější pro využití tohoto nástroje a zároveň je velmi dobrým zdrojem informací pro jednotlivé situace v rámci kontaktu dítěte s rodinou.

V druhé části autorky srozumitelně popisují jak pracovat s formulářem Vyhodnocení. Je zde jasně uveden výstup, který pracovník po jeho vyplnění získá, jsou vysvětleny a zároveň uvedeny otázky, které jsou pro jednotlivé skupiny určeny. Pozitivní je, že formulář Vyhodnocení lze využít jak v případě probíhajícího kontaktu, tak i v případě, že kontakt s rodiči neprobíhá. Vždy pracovníkovi může nastínit rizika, která se mohou promítnout do oblasti identity dítěte a jeho životního příběhu.

Velice oceňuji třetí část, která je věnována praktickým radám pro nastavování kontaktu. V praxi je velmi časté, že pracovník nemá velké zkušenosti s asistencí při kontaktech. Je logické, že popsané situace s uvedenými příklady, které považuji za velmi dobré doplnění jednotlivých teoretických pasáží, nedokáže pracovníka vzdělat natolik, že by se z něj stal odborník na danou problematiku, ale věřím, že mu může pomoci při pochybnostech nebo při zpracování získaných zkušeností z jednotlivých nestandardních kontaktů.

Dále považuji za přínosné uvedení příkladů možných typů kontaktů, s kterými se může pracovník setkat. Některá z nich by třeba nezkušený pracovník ani nepovažoval za adekvátní kontakt dítěte s rodiči. Oceňuji, že se autorky nebály uvést i doporučení v jednotlivých intervalech frekvence daného kontaktu. Frekvence kontaktů je často diskutovanou otázkou a je tedy dobré, že se mohou pracovníci v počátku kontaktu „odrazit“ od doporučovaných délek mezi kontakty a samozřejmě po nějaké době je možné tuto dobu změnit.

Kapitola zabývající se konkrétními situacemi při kontaktu s uvedením možného řešení je rovněž velmi dobře zpracovaná a obsahuje mnoho oblastí a situací s kterými se mohou pracovníci setkat a zároveň by se na ně měli zaměřit. Srozumitelně je popsáno i možné chování dítěte při kontaktu, které pracovník na dítěti pouze pozoruje a uvedení postupu jak v dané situaci reagovat a zároveň jak s danou skutečností dále pracovat. Oceňuji část, která je věnována telefonickému kontaktu, který se v poslední době stává velmi častým typem kontaktu a zároveň jak je autorkami uvedeno je to jeden z nejtěžších typů kontaktu.

K zpracovanému manuálu si dovoluji uvést spíše grafická doporučení. Bylo by vhodné zpracovat materiál graficky tak, aby se v něm pracovníci snadno orientovali. Na zvážení nechávám odlišení jednotlivých částí nebo i možné vyjmutí a vytvoření samostatné složky. Záleží, zda bude materiál v tištěné podobě nebo bude k dispozici v elektronické podobě, tato forma je vhodnější, pracovník s ním může pracovat dle svých potřeb.

Obsahově je materiál velmi dobře zpracován, je srozumitelný, dobře členěný do jednotlivých částí, které na sebe dobře navazují. Oceňuji „stručnost“ textu, která v opačném případě pracovníky odradí se s takovým materiálem seznamovat.

K vzorovému formuláři vyhledávání nemám zásadnější připomínky. Věřím, že se pracovníci před jeho použitím seznámí nejdříve s manuálem, protože potom více pochopí jednotlivé otázky a členění jednotlivých karet. Je však nutné uvést, že na první pohled se zdá být formulář obsáhlý a může pro pracovníky znamenat časovou náročnost. Zároveň volbu elektronické verze v dnešní době považuji za dobrý krok, grafické zpracování je přehledné a dělení na karty bude efektivní.

Není mi známo, zda autorky neplánují například seminář, kde by tento nástroj představily a ještě více namotivovaly pracovníky k jeho používání. Z mé praxe mám s tímto postupem velmi pozitivní zkušenosti, že pracovníci více přijímají nové metody, když jsou s nimi seznámeni a je jim více sdělen význam i výhody představovaného nástroje. Jako vhodné bych v tomto případě viděla provázání pracovníků SPOD s pracovníky NNO. Pracovníkům pobytových zařízení bych tento nástroj představila až po získání zkušeností jako možný příklad dobré praxe.

Závěrem si ještě dovolím uvést, že tento materiál je určen především jako podpora dítěte a pečujících osob v rámci kontaktu s jeho rodiči. V systému nám však vypadává podpora biologického rodiče. Nepřipravený rodič, který nezpracoval separaci od svého dítěte, má často pocit křivdy a může negativně kontakty ovlivňovat. Proto považuji za velmi důležité, aby se s rodiči pracovalo, aby je pracovníci, kteří je budou doprovázet na kontakt, na ně připravili, řešili s nimi průběh kontaktů, reakce dítěte. Pro rodiče je to velmi složitá situace, kdy náhradní rodič i dítě mají svou osobu, která je podporuje a rodič je v dané situaci osamocen. Málokdy jsou respektovány jeho potřeby, pocity, vztek, nikdo mu nepomáhá zvládat realitu, že jeho dítě je šťastné v jiné rodině. V praxi se snaží pracovník doprovázející rodinu pečující osoby být nápomocen i biologickému rodiči, ale tato „dvojrole“ není vhodná ani žádoucí. Pokud se podaří zaplnit toto místo v daném systému domnívám se, že mohou kontakty dětí vyrůstající v náhradní rodině s biologickými rodiči probíhat ve větším klidu a to by mělo být cílem naší práce v této oblasti.

Pardubice, dne 27.9.2018

Bc. Petra Bílá

V Karviné dne 12. 09. 2018

Hodnocení materiálu s názvem

Kontakt dětí v náhradní rodinné péči s biologickou rodinou

Materiál je sestaven ze dvou základních částí Praktické rady pro nastavování kontaktu a Formulář, což pokládám vzhledem k uvažovanému způsobu používání za praktické rozčlenění. Uvedený materiál lze bezpochyby označit slovem metodika (kontaktů dětí v NRP s biologickou rodinou), neboť svým charakterem z mého pohledu zcela odpovídá metodickému doporučení, jak pracovat se specifickou situací dítěte v NRP. Již v úvodní části Východiska citovaný text „...Pokud však potřeby dítěte nebudou prvořadé, kontakt nesplní svůj účel. Kontakt by měl probíhat pouze tehdy, pokud dítěti přináší zjevný prospěch – nikdy by neměl sloužit jako úplatek ke zmírnění zármutku biologické rodiny.“ Zcela jednoznačně definuje úhel pohledu na problematiku kontaktů dětí v NRP s původní rodinou. Je to úhel pohledu, se kterým se zcela ztotožňuji a jeho akceptace může do celé této problematiky vnést jasné stanovisko, přinést oporu profesionálům pečujícím o dítě, náhradním rodičům a v neposlední řadě by mohl usnadnit rozhodování mnoha soudců. Na druhé straně by poměrně silně ochromil a „vzal vítr z plachet“ některým tunelovitě vidícím zastáncům „rodičovských práv“ (nemluvících a záměrně nevidících rovněž rodičovskou odpovědnost).

Členění textu v části Praktické rady pro nastavování kontaktu je přehledné, jasné strukturované, stručné a současně v podstatě zahrnující všechny podstatné části související s tématem kontakty. Kvituji již v úvodu uvedené a srozumitelně rozčleněné typy kontaktů (A – E), přičemž i písemný kontakt, předání informací o dítěti bez osobního setkání, je považováno za kontakt, což v praxi leckdy bývá přehlíženo a pod pojmem kontakt je často chápáno osobní setkání biologické rodiny s dítětem. Je dobře, že text popisuje stupňovitost, vývoj či chronologii kontaktů od již uvedeného neosobního kontaktu či jednorázového setkání až po situaci sdílení péče o dítě. Uvítal bych, kdyby v této souvislosti byla ještě více zdůrazněna nutnost „plánu péče o dítě“ tedy skutečně zásadního rozhodování o tom, jaká bude péče o dítě v horizontu let (nikoliv pouze dle krátkých termínů stanovených v IPOD). V textu jsem nezaznamenal, ke

škodě materiálu, výraznější pasáž věnující se významu stability (prostředí, pečujících osob, vztahových vazeb, sociální sítě aj.) pro zdárný vývoj a prospěch dítěte. Poslední z témat, která jsem v textu postrádal, je zřetelnější pasáž o kompetencích jednotlivých subjektů při rozhodování o kontaktech dětí s biologickou rodinou a to i s ohledem na frekvenci kontaktů.

Vysoce hodnotím část textu věnující se konkrétním situacím při kontaktu a návrhům jak je řešit. Situace a zvláště náměty pro jejich řešení uvedené v této části mohou profesionálům i náhradním rodičům přinést uklidnění a snížit určitou bezradnost v mnoha složitých a komplikovaných situacích. Kladně hodnotím i „odvahu“ autorů uvést konkrétní návrhy frekvence kontaktů v situaci, kdy se neočekává návrat dítěte do rodiny. Na tomto místě znovu opakuji pozitivum textu, který jednoznačně uvádí souvislost mezi typy a frekvencí kontaktů a plánem budoucí péče o dítě (návrat do rodiny vers. dlouhodobá náhradní péče o dítě). Pro eventuální další aktualizaci textu bych doporučoval ke zvážení uvedení vzorové dohody o kontaktech. Ta je v současném textu zmiňována jako nutná podmínka úspěšnosti kontaktů a budoucím uživatelům by uvedení vzoru jistě bylo dobrou pomůckou.

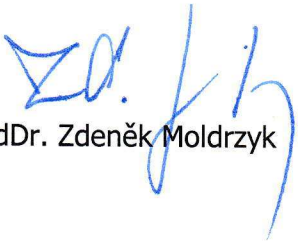
Druhou částí materiálu je samotný formulář pro vyhodnocení rizik kontaktu. Myslím, že formulář - dotazník vznikl logicky jako důsledek problematické praxe, kdy se ukazuje, že kontakt za každou cenu by neměl být a je potřeba rizika kontaktu pro dítě vyhodnotit. Může být významnou pomůckou při existující různosti pohledů na tuto oblast.

Zajisté nejvíce formulář ocení konkrétní sociální pracovníce, pro které se leckdy kontakty stávají noční můrou. Členění formuláře dle hlavních aktérů – dítě, rodiče, pečující osoby je zcela logické, stejně jako vstupní základní informace a výstupní část „zjistit“. Vyústění je pak v sešitech vyhodnocení rizik (A) a opatření k jejich zmírnění (B). Měl jsem možnost ověřit si na modelovém případě funkčnost souboru a je třeba ocenit tvůrce, že jde o velmi dobré propojení jednotlivých položek a provázání na definování výstupů. Vzniká tak velmi jednoduchý pomocník povětšinou sociálního pracovníka v jeho složité situaci. Pomocník, který systematicky rozčleňuje získané informace, dává současně návod, na které informace je vhodné se zaměřit (aniž by však omezoval jejich škálu). Pomocník, který jednoduše vystihuje podstatu problému a dokáže zaměřit pozornost na ty skutečnosti, které v konkrétním řešení případu mají význam. Vyhodnocení situace dítěte by se bez této analýzy dopadů kontaktů nemělo obejít. Zpracováním výstupů získává odborník nástroj pro konkrétní zdůvodnění návrhu způsobů a četnosti kontaktů. Nezabývá jej však obtížné práce na tom, jak získat pro návrh ve věci kontaktů další zúčastněné partnery, zvláště biologickou rodinu a pečující osoby.

Jisté riziko při práci s formulářem vidím v jeho zjednodušeném používání, kdy nástroj se stane cílem. Ani sebelépe vyplněný formulář nemůže nahradit nadhled, kterého je zapotřebí, a

zvláště pak ne odvalu pro samotné rozhodování. Podle toho, jak jsem vnímal práci s formulářem, jsem přesvědčen, že toto riziko je minimalizováno.

Závěrem chci poděkovat autorům, že se rozhodli zpracovat toto aktuální téma způsobem, ze kterého vnímám velkou erudici, rovněž i významnou porci odvahy prezentovat vlastní názory, ale zvláště snahu přinést kolegům a kolegyním každodenní pomoc při nelehké práci. Pevně věřím, že tento materiál bude pozitivně přijat širokou odbornou veřejností i s tím, jaké podle mého názoru nese poselství: Měřítkem nejlepšího zájmu dítěte je dítě samo a je našim úkolem umět nacházet cesty a způsoby, jak hledat blaho a prospěch dítěte.

PaedDr. Zdeněk Moldrzyk